

Приймачок О. Лексико-семантичні трансформації в слов'янських перекладах текстів Лесі Українки як проблема міжкультурної комунікації // Лінгвостилістичні студії. 2018. Вип. 8. С. 190–204.

Prymachok O. Lexico-Semantic Transformations in the Slavic Translations of Lesia Ukrainka's Texts as an Issue of Intercultural Communication // Lingvostilistični studii. 2018. Iss. 8. P. 190–204.

УДК 811.161.2'373:821.161.2-6.09

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В СЛОВ'ЯНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ ТЕКСТІВ ЛЕСІ УКРАЇНКИ ЯК ПРОБЛЕМА МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Оксана Приймачок

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Статтю присвячено визначенню ролі лексико-семантичних трансформацій оригінального художнього тексту (твори Лесі Українки) при його перекладі близькоспорідненою російською мовою для досягнення ефективної міжмовної та міжкультурної комунікації. У роботі детально проаналізовано прийоми відтворення лексем з етнонаціональним змістом, слів-символів, українських реалій, фонові лексики, міжмовних часткових еквівалентів, омонімів і паронімів, лакун, експресивно-стилістичних компонентів. До найпоширеніших способів перекладу належать актуалізація російської лексики з обмеженою сферою вживання, транслітерація (з елементами транскрипції), семантичні заміни (конкретизація, генералізація чи модуляція), антонімічне перефразування

Ключові слова: перекладознавство, слов'янські мови (українська, російська), міжкультурна комунікація, етнономінація, безеквівалентна лексика, лексико-семантична трансформація.

Вступ. Основоположник українського перекладознавства Іван Франко досить чітко сформулював тезу про роль художнього перекладу не тільки для власного націєтворення, але й для міжетнічного та міжкультурного порозуміння: «...передача чужомовної поезії, поезії різних віків і народів рідною мовою збагачує душу цілої нації, присвоюючи їй такі форми і вирази чуття, яких вона не мала досі, будуючи золотий міст зрозуміння і спочування між нами і далекими людьми, давнішніми поколіннями» [7, с. 7]. Саме переклад задовольняє суспільну потребу міжкультурної комунікації, він є і її способом, і засобом, і складником, і реальним утіленням. Як окремі наукові галузі, міжкультурна комунікація і пов'язана з нею лінгвокультурологія постали не так давно (у другій половині ХХ ст.), проте певні напрацювання як у теоретичному, так і в прикладному аспектах почали з'являтися в Україні набагато раніше.

Так, Микола Євшан, відомий своїми рецензіями на перекладні твори початку ХХ ст., вказує, що «кожний український твір у <...> перекладі важливий для обопільного порозуміння двох народів зі складною історією» [цит. за: 9, с. 59]. Автор першого українського підручника з теорії

та практики перекладу Олександр Фінкель, якого справедливо вважають найяскравішим представником лінгвістичної концепції перекладу, бо він завжди трактував художній переклад як проблему лінгвостилістики, також розглядає співвідношення оригінал-переклад у зв'язку з цілим комплексом міжмовних і міжкультурних питань. Головною метою комунікації представників різних народів і культур, носіїв різних мов є досягнення порозуміння шляхом подолання міжкультурних відмінностей. А професійний художній переклад завжди перебуває на перетині двох культур: одна втілена в мовній канві оригіналу, друга має стати її адекватним віддзеркаленням засобами іншої мови, і тут, очевидно, досить важливим є той фактор, наскільки специфічні ці дві мовні картини світу і на якому саме рівні – формальному чи змістовому – цю специфіку найяскравіше відображено.

Мета дослідження. Близькоспоріднені слов'янські мови мають чимало спільних типологічних рис. Цей факт не може не впливати на здійснення перекладу, однак автоматично він не гарантує ефективної міжмовної комунікації. Тому основною метою цієї роботи стало визначення різновидів лексико-семантичних перетворень вихідного художнього тексту при його перекладі і встановлення їхньої ролі для адекватного відтворення етнокультурних рис, ідейно-художнього багатства й стилістичних особливостей оригіналу.

Матеріал і методи дослідження. Матеріалом дослідження слугували художні твори Лесі Українки та їх переклади російською мовою. Основними методами в роботі стали дескриптивний (для опису особливостей та відмінностей перекладацьких прийомів), порівняльно-перекладознавчий (для аналізу паралельних текстів – оригінального та перекладного чи перекладних) та лінгвостилістичний (для визначення ролі лексико-семантичних трансформацій з метою забезпечення міжмовної та міжкультурної комунікації).

Результати дослідження та дискусія. Тепер, коли наука про переклад вже набула статусу міждисциплінарної, власне перекладознавчий аналіз здійснюється, умовно кажучи, у двох аспектах відповідно до двох концепцій: у традиційному формулюванні – літературознавчій та мовознавчій, у сучасному (за Т. Шмігером) – інтерпретаційно-культурологічній та лінгвостилістичній [9, с. 185]. Якщо при першому підході зазвичай намагаються визначити функції перекладів у контексті цільової літератури й культури, то другий підхід зобов'язує порівняння перекладу з оригіналом із залученням різних методик лінгвостилістичного аналізу. У будь-якому разі переклад становить собою комплексну та багатогранну діяльність, у межах якої при зміні мовного коду відбувається взаємодія різних культурних кодів. Значить, художній переклад – це і є одна з можливих форм міжкультурного спілкування на вербальному рівні. І помилково було б думати, що роль перекладного твору в міжмовній комунікації можна встановити без ретельного зіставного лінгвостилістичного

аналізу оригіналу та його іншомовної версії (або версій): початково будь-яке перекодування здійснюється на рівні мінімальної трансляти – слова, що призводить до низки необхідних міжмовних перекладацьких трансформацій. Що подібніші (генетично й структурно ближчі) мови оригіналу та перекладу, то менше, на перший погляд, має бути проблем при відтворенні словесної образності першотвору. Однак «контрастивна лексична семантика близькоспоріднених мов має свої особливості, пов'язані зі складністю виявлення зовнішньо прихованих семантичних відмінностей лексичних одиниць» [2, с. 308], тому, намагаючись зберегти національно-культурні і стильові риси першотвору, перекладач має врахувати всі ці ризики.

Про беззаперечну специфіку перекладів із близькоспоріднених мов у слов'янському перекладознавстві серйозно заговорили лише після виступу Максима Рильського на IV Міжнародному з'їзді славістів (Москва, 1958). Узагальнюючи проблеми власної перекладацької праці, український митець писав: «Усякий хоч трохи досвідчений перекладач знає, що переклади з близьких мов – найтяжча річ. В'яже тут саме оця близькість мов, оця спокуса можливості перекладати слово в слово – можливості часто ілюзорної» [6, с. 141]. Проте це було далеко не перше зауваження щодо яскравої специфіки міжслов'янського перекладу. Так, у значному перекладознавчому доробку Григорія Майфета, який більше відомий як зачинатель вивчення в Україні англomовної Шевченкіани, можна знайти багато цікавих роздумів щодо техніки перекладу зі слов'янських мов: «Раз мови близькі, то цим самим збільшується вимога до повноти відтворення; і якщо такої повноти бракує в цій високій мірі, то й переклад справляє невідповідне враження...» [цит. за: 9, с. 88]. Абсолютно очевидно, що здійснення і сприйняття перекладу з близької чи схожої мови відбувається інакше, тому цю думку критика, висловлену ще 1928 року, можна вважати «закликом до розроблення цілісної концепції перекладу зі слов'янських мов» [9, с. 89], відсутньої, однак, і дотепер.

Лінгвоперекладознавчий аналіз спирається на універсальну типологію лексико-семантичних кореляцій на міжмовному рівні, яка, за Володимиром Манакіним, має приблизно такий вигляд: 1) повна еквівалентність, 2) часткова еквівалентність (з двома різновидами – включенням і перетином семантики), 3) відсутність еквівалента (безеквівалентність) [4, с. 123]. Найцікавішими і найпроблемнішими для ефективної міжмовної комунікації виявляються другий і третій тип корелятив. Як відомо, зіставний аналіз лексем-відповідників у двох мовах може здійснюватися від форми до змісту (семасіологічний підхід) і від змісту до форми (ономасіологічний підхід). У випадку близькоспоріднених української та російської мов, безперечно, продуктивніші результати дає застосування семасіологічного підходу, адже з'являється «можливість вивчити семантичну й стилістичну паралексію, міжмовну омонімію, специфіку вторинної номінації <...>, способи перенесення значень тощо»

[2, с. 299] і з цих позицій оцінити наявні в перекладі міжмовні трансформації.

Саме завдяки спільності форми численні частково еквівалентні лексеми української та російської мов потребують пильної уваги перекладача, особливо коли йдеться про лінгвокультури, етнономіації, слова-символи, фонову лексику тощо, які можуть створити неабиякі перешкоди в міжкультурній комунікації. Так, наприклад, концептуально вагомим для українців є поняття «воля». За влучним визначенням Віталія Жайворонка, це один зі «знаків української етнокультури»: «воля (пестливе, народнопоетичне – *воленька*) – свобода, незалежність на противагу неволі, рабству; також в особистому плані – здатність здійснювати, переходити від думки до дії» [1, с. 113]. Отже, поняття «воля» і «свобода» близькі, але не тотожні, а слово *воля* тільки в одному із шести своїх значень синонімічне слову *свобода*. У російській мові слово *воля* має лише два значення [5, с. 83], і обидва витлумачено через синонім *свобода*, який є набагато вживанішим. Що ж до похідних, то в українській мові вони утворені тільки від *воля*: *вільний*, *вільно*; у російській мові функціонують синонімічні прикметники *вольный*, *свободный* і відповідні прислівники. Тобто за формальною близькістю вказаних лексем приховано семантичну й фонову асиметрію, яку бажано враховувати при перекладі. Наприклад: *Вперед! прагну волі, у світ пора мені! Бо літа не ждуть... Пора мені в путь. – На свет и на волю не время ли мне? Жизнь мчится быстро... Пора мне, пора!* (пер. В. Звягінцевої); *Ні долі, ні волі у мене нема, зосталася тільки надія одна... – Ни доли, ни воли мне жизнь не дала, одна лишь, одна мне надежда мила...* (пер. В. Звягінцевої); *Коли я погляд свій на небо зводжу, – нових зірок на йому не шукаю, я там братерство, рівність, волю гошу крізь чорні хмари вгледіти бажаю... – Коль взор я поднимаю к небосводу, – светил там новых не ищу, тоскуя, увидетъ братство, равенство, свободу сквозь пелену тяжёлых туч хочу я...* (пер. П. Карабана). *Коли ж на довгому шляху прийдеться мені почути співи гучні, вільні, – в моїй душі луна для них знайдеться. Сховаю я тоді журбу свою і пісні вільної жалем не отрую – Когда ж в дороге долгой мне придётся напев услышать радостный и вольный, – моя душа, как эхо, отзовется. Тогда тоской, от всех её тая, не отправлю свободной песни я* (пер. П. Карабана); *Сам я вільний, і ніколи не зламав чужої волі. – Сам свободный, никогда я не сгибал чужую волю* (пер. М. Светлова).

Перекладаючи цикл «Пісні про волю», М. Заболоцький максимально намагається зберегти оригінальне українське слово: *Нет, не про волю та песнь! Про неволю плачет с какой-то неслыханной болью голос печальный...; С вашею волей живётся вольней, рано вам петь панихиду по ней; Знать, песня не родилась, чтоб волю воспевать...; Быть может, вражьи челядинцы спешат свободу обуздать? Иль то решили украинцы за волю дружно постоять?* А перекладачі «Лісової пісні» по-різному відтворюють українську лексему *воля*: якщо М. Ісаковський постійно

послугується тотожним російським еквівалентом, то М. Комісарова почергово використовує обидва відповідники. Наприклад: *Леший. Но не ступай ты на людские тропы: по ним не **воля** ходит, а тоска свой груз проносит. Обходи их, дочка: раз только ступишь – и пропала **воля**! Мавка. Ну, как же так, чтоб **воля** – и пропала? С каких же пор, скажи, русалки стали невольницами в озере? **Вольна я, вольна я, как вода!*** (пер. М. Ісаковського); *Ну как же так, чтоб **воля** – да пропала? Так невзначай и ветер пропадёт; С какого времени русалки стали рабынями в воде? Ведь я **свободна! Свободна, как вода!*** (пер. М. Комісарової). Як видно з наведених прикладів, у більшості контекстів перекладачам усе-таки вдається зберегти слово з оригіналу, адже саме воно, а не його синонім *свобода* має для українців, які віками виборюють свою волю, символічний підтекст.

Ще одним знаковим для української етнокультури є концепт «доля» – один із ключових у загальнонародній та індивідуальній свідомості, який визначає взаємодію людини з навколишнім світом. Багатогранність цього поняття полягає в тому, що воно складається з кількох взаємопов'язаних компонентів: 1) у дохристиянських віруваннях – божество-неминучість, божество-фатум; 2) талан, не залежний від волі людини хід подій, збіг обставин, сам життєвий шлях; 3) бажане, щасливе життя [1, с. 192–194]. Як відповідники до лексеми *доля* перекладачі використовують два російські слова: загальновживане *судьба* і досить обмежене у вживанні *доля*. Оскільки в їх семантичному обсязі все-таки відсутня сема 'бажане, щасливе життя' [5, с. 149, 676], то в цьому разі в перекладах ужито частковий еквівалент *доля*, ближчий до оригіналу: *Ні **долі**, ні волі у мене нема, зосталася тільки надія одна... – Ни **доли**, ни воли мне жизнь не дала, одна лишь, одна мне надежда мила...* (пер. В. Звягінцевої). В інших випадках перекладачі використовують обидві лексеми-відповідники: *Хто вам сказав, що я слабка, що я корюся **долі**? – Кто вам сказал, что я хрупка, что с **долей** не боролась?* (пер. С. Маршака); *Що ж не дає мені промовить просто: «Так, **доле**, ти міцніша, я корюся!» – И что мешает мне промолвить просто: – Да, ты, **судьба**, сильнее. Покоряюсь* (пер. М. Алігер). У разі приблизного відтворення змісту з урахуванням ширшого контексту (*Прощай, Волинь! прощай, рідний куточок! Мене від тебе **доленька** жене... – Прощай, Волинь! Прощай, мой край любимый, с тобою мне **разлуки жребий** дан...* (пер. А. Прокоф'єва)) не можна не помітити певного стилістичного дисонансу, викликаного невідповідністю народнопоетичного *доленька*, зменшувально-пестливого *куточок* в оригіналі старослов'янizmu *жребий* у запропонованому перекладі.

Міжкультурна комунікація передбачає не тільки пізнання інших мов і культур, але й «супроводжується відкриттям нових реалій, які відсутні в рідній культурі. Такі слова становлять безеквівалентну лексику та є специфічною фоновою інформацією, знання якої допомагає пізнати інші культури» [3, с. 188]. До традиційних об'єктів поетизації належить українська хата, яка завжди була матеріальною і духовною основою сім'ї,

своєрідним оберегом не лише від негоди, а й від ворожих сил: «споконвіку хата у великій повазі; хата – уосібнення родинного вогнища, благополуччя, гостинності, волі, незалежності» [1, с. 616]. Розуміючи значення цього українського символу, перекладачі «Лісової пісні» намагаються повністю не відмовлятися від слова *хата*, хоча в російській мові воно має обмежений характер обласного [5, с. 747]. Наприклад: Лукаш. Дядя Лев сказал, что даст он мне и землю здесь, и **хату**, и осенью меня, наверно, женит; Потерчата. Не надо, погоди! Наш **домик** пощади! Убога наша **хатка** – бедна, тесна и шатка; Мавка. Шалаш хотите? Лукаш. Может быть, лачужку. А может быть, и **хату** (пер. М. Ісаковського); Потерчата. Ой, горе! Не пугай! Нам **хатки** не ломай; Мавка выходит из **хаты** переодетая... (пер. М. Комісарової). Збережено в транслітерованому вигляді й деякі інші побутові реалії: Килина. Уж где-нибудь **корчма** нашлась, наверно, а в ней и **свитка** с шапкой загуляли (пер. М. Ісаковського).

Натомість перекладач Лесиної «Давньої казки» М. Светлов зовсім не використовує українських реалій, а до слова *хата* щоразу добирає інший відповідник. Порівняймо, наприклад: *І не був поет самотнім, – до його малої хати раз у раз ходила молодь пісні-слова вислухати. – Одиночества не знал он... Под его убогим кровом молодёжь не раз сходилась слушать новой песни слово; Вибачай, прошу до хати, хоч у мене трохи темно... – Заходи, хотя, признаться, темноват приют поэта; Я поетові дарую в себе в замку гарну хату. – Я дарю ему прекрасный, лучший дом в моей столице; Тож сидів поет в віконці, слухав співів, що лунали скрізь по полю і до нього у хатину долітали. – Так сидел он неподвижно, слушал песни, что звучали всюду в поле – и к поэту в мирный домик долетали; Літнім вечором пізенько сам поет сидів в хатині... – Целый день в своём жилище в одиночестве сидел он... ; Тільки чує – хтось під'їхав на коні до його хати... – Вдруг он слышит – кто-то едет, лошадей у крыльца заржала... Як бачимо, перекладач послуговується численними аналогами (кров, приют, жилище), прямими еквівалентами (дом, домик), заміною назви цілого на його частину (*хата* – *крыльцо*).*

До інших реалій з творів Лесі Українки перекладачі найчастіше підбирають російські аналоги. Лукашеву сопілку, наприклад, передають у різний спосіб: Лукаш. Да вырезать свирель мне захотелось, – уж очень хороши здесь тростники (пер. М. Ісаковського); Лукаш. Да вырезать себе хотел я дудку, – смотри, какой хороший тут тростник (пер. М. Комісарової). Ось іще приклади заміни деяких реалій, які, на думку перекладачів, не є надто важливими, на їхні аналоги: Перелесник. Я понесу тебе в зелені гори, – ты ж так хотела бачити **смереки**! – Перелесник. Я понесу тебя к горам зелёным, – ведь ты же видишь **пихты** так хотела! (пер. М. Ісаковського); Гей, піду я в ті зелені гори, де **смереки** гомонять високі... – Гей, пойду в зелёные я горы, где **сосновый** бор шумит, как море (пер. В. Звягінцевої); Лев. Я, наловивши риби, тільки вплив на плесо

душогубкою... – Лев. Я, после ловли, только-только выплыл на чистый плёс на лодке... (пер. М. Ісаковського).

Намагання перекладача зберегти український «дух», національний колорит оригіналу, підтримане традицією вживання лексичних українізмів у російських художніх творах Григорія Квітки-Основ'яненка, Тараса Шевченка, Миколи Гоголя, призводить до появи в перекладах транслітерованих псевдореалій, тобто лексем, що насправді не є безеквівалентними. Наприклад: *Лев. Посеем у лачужки **мак-видюк**, перед порогом мы **терлыч** посадим, – и не возьмёт нас никакая сила; Мать. А вот и **деревей**, – Вы ж собирались им попарить крынки? Мавка. ...Бессмертный бы взрастила я **барвинок** здесь на могиле...; Куц. Не будет им добра у нас в лесу! Уже и **злыдни** бродят возле хаты (пер. М. Ісаковського).* Такі слова найточніше відтворюють місцеві назви, мовлення персонажів, традиційні етикетні формули тощо. Наприклад: *Леший. Встречаться с **хлопцами** людской породы лесным **дивчатам** – ох, небезопасно...; От озера приближается мать и с ней полнолицая **молодица** в красном платке с бахромой; Мавка. Давай мне праздничный убор, **дедуся!** Мальчик. Уже вернулись, **татку?** Мать. Чего ты всё за Лукашом? **Дивчине** за **парубком** не следует гоняться; Русалка. Зимой – долги ночи. У той же – **кари очи**. Немало **панычей** дарят червонцы ей; Лукаш. Что ж, ты совсем такая, как девушка... Нет, лучше, – словно **панна**; Мавка. Да ведь там же твоя Русалка полевая в **жите**; Полевая русалка. Ой, **лишенько**, краса моя! Краса моя молодая!... (пер. М. Ісаковського); Вот-вот кукушка маслице склотит, и красные наденет **черевички**, и станет людям отмерять года (пер. М. Комісарової). Принагідно можна зазначити, що в перекладі «Лісової пісні», здійсненому М. Ісаковським, збережено набагато більше лексичних українізмів, ніж у варіанті М. Комісарової. Критики перекладу по-різному ставляться до вживання псевдореалій, та вони в будь-якому разі зовсім не ускладнюють сприймання тексту російськомовним читачем, а мають для нього цікаву етнокультурну інформацію. У Західній Україні, наприклад, прийнято шанобливо звертатися не тільки до старших, а й до батьків на Ви, що, звичайно, відображено в репліках персонажів «Лісової пісні». Перекладачі і в цьому вирішили не відступати від оригіналу: *Лукаш. Дядя Лев поведал, что здесь **дадут** мне и надел, и хату, ведь осенью женить меня **решили** (пер. М. Комісарової); Лукаш. **Садитесь**, дядя, **грейтесь**. Вот если б, дядя, **Вы** сказку **рассказали** мне; Мальчик. Уже **вернулись**, **татку?** (пер. М. Ісаковського).* У лінгвокультурології та лінгвокраїнознавстві знання, закарбовані в реаліях, псевдореаліях, фразеологізмах, пареміях, етикетних формулах тощо називають фоновими, тобто такими, що містять «додаткову культурно-історичну, національно-етнічну та іншу інформацію» [3, с. 191].*

Міжмовні омоніми (слова різних мов, що за формальним збігом приховують зовсім різну семантику) та пароніми (частково зберігають поняттєву схожість як результат генетичної спільності) перекладачі давно

вважають своїми «хибними друзями», проте вміле їх використання, особливо важливе в близькоспорідненому перекладі, свідчить про неабияку майстерність і бажання бути ближчим до оригіналу. Наприклад: *Як же бучно, як же втішно всім гулялось на **весіллі!** Танцювали, попивали від **неділі** до **неділі**. – На багатой, пышной свадьбе длилось шумное **веселье**, танцевали, выпивали, забавлялись всю **неделю*** (пер. М. Светлова).

Доволі часто перекладачі змушені застосовувати різні види лексико-семантичних трансформацій первинного тексту, аби зберегти авторський віршовий розмір, ритм, темп, римування. Однак такі міжмовні перетворення не повинні перекичувати зміст чи спотворювати загальну стилістику твору, бо це неодмінно вплине й на адекватність вербального вираження етнокультурних особливостей оригіналу. Лексичні заміни – це умисне чи вимушене вживання в перекладі не еквівалентних слів, а таких, які лише частково передають первинну семантику, не дублюють її в повному обсязі, а відтворюють фрагментарно через більш конкретні чи узагальнені поняття, синоніми, родо-видові назви, займенники тощо. Наприклад, варіанти перекладу фрази *Той, що греблі рве. Сховайся за **вербою!*** – *Тот, кто плотины рвёт. Укройся за **лозою!*** (пер. М. Ісаковського) – *Спрячься за **ветлою!*** (пер. М. Комісарова) свідчать, що жоден з перекладачів не міг скористатися повними еквівалентами *верба* (за *вербой*) або *ива* (за *ивой*) тільки тому, що обидва російські відповідники мають акцентований перший склад, і в потрібній відмінковій формі вони будуть двоскладовими й порушать загальну ритміку фрази.

Подібні тонкощі спричиняють різні види трансформацій. Щойно наведені контексти демонструють конкретизацію вихідної лексики, адже російське слово *лоза* має значення 'дерево, кустарник некоторых пород ив' [5, с. 282], а *ветла* – 'вид ивы' [5, с. 67]. Той самий прийом конкретизації використано, наприклад, у таких випадках: *Лукаш. Уломи ж, моя Доле, хоч отую **ожину**, щоб собі промести, по снігу провести хоч маленьку стежину. – Лукаш. Ты сломай, моя Доля, хоть вон ту **хворостинку...**; Лісовик. Ні, **людський хлопець**, дядька Лева небіж, Лукаш на ймення. – Леший. Нет, **человек**. Племянник дяди Льва, по имени Лукаш; Потерчата. Ти **сюдою**, я **тудюю**, а зійдемося над водою! – Потерчата. Ты – **направо**, я – **налево**, вот у нас и выйдет дело! (пер. М. Ісаковського); *Поглянути ще раз на степ, **могилки**, востанне згадати палкії **гадки**... – Взглянуть ещё раз на **курганы** в степях, вздохнуть напоследок о пылких **мечтах**...* (пер. В. Звягінцевої); *Бажаю так скінчити я свій шлях, як починала: з **співом** на устах! – Хочу закончить путь – одно в мечтах, – как начинала: с **песней** на устах!* (пер. П. Карабана); *Не **дивися** на місяць весною... – Не **любуйся** на месяц весною...* (пер. О. Прокоф'єва).*

Протилежним до конкретизації семантики вихідної лексики є прийом її генералізації, тобто така лексико-семантична заміна, коли в перекладі з'являється слово, семантичний обсяг якого поглинає і розширює значення оригінального. Наприклад: *Русалка. Ой, зачепилася за*

дуб торішній! – Русалка. Ой, зацепилась, видно, за **корягу!** (пер. М. Ісаковського); Анна. *Що се в тебе тут, в сім медальйоні? Тут, либонь, портрети твоїх покійних батенька й матусі?* – Анна. *А что это? Что в этом медальоне? Тут, наверно, портрет твоих родителей покойных?* (пер. М. Алігер); *Золотих не хочу лаврів, з ними щастя не добуду. – Золотых венков не надо, с ними счастья не добуду* (пер. М. Светлова).

Трапляється у художньому перекладі (правда, значно рідше, ніж конкретизація і генералізація) ще один цікавий прийом, який називають модуляцією, або смисловим розвитком, вихідних лексем. Наприклад: *Командор. Не я її зв'яжу, а Бог і право – Командор. Її свяжу не я: закон и небо* (пер. М. Алігер); *Тєє слово всім давало то розвагу, то пораду. – Эта песня утешала то улыбкой, то советом...* (пер. М. Светлова). Дослівний переклад часто неможливий навіть у близькоспоріднених мовах, а в художньому стилі (особливо в поетичних текстах) він просто недоречний. Тому перекладачі нерідко застосовують приблизний переклад, пов'язаний зі змінами не тільки опорних лексем, але й з черговістю їх появи (або їхніх міжмовних синонімів, гіпонімів, гіперонімів) у контексті, синтаксичною організацією висловлень, граматичною належністю спільнокоренових слів тощо. Наприклад: *Я б віддав отой химерний твій таємний світ надхмарний за наземне справжнє графство, за підхмарний замок гарний. – Что мне все твои мечтанья? Это – мнимая свобода. Я бы всё за графский титул, за земной бы замок отдал* (пер. М. Светлова); *...Поглянути ще раз на синій Дніпро, – там жити чи вмерти, мені все одно... – На Днепр голубой поглядеть ещё раз, а там всё равно – пусть умру хоть сейчас...* (пер. В. Звягінцевої); *...Прозора, глубока вода, немов оксамит, зеленіє – Вечернее море темнеет, не плещется в берег волной и, как изумруд, зеленеет* (пер. А. Прокоф'єва); *Ось промінь останній!.. Прощай, веселе сонечко ясне! – Луч кинут последний... Прощай, день солнечный, ласковий, ясный!* (пер. А. Прокоф'єва); *Іменнями посестри ми з тобою так, як вечірня й ранішня зоря. – Мы две сестры. Нас имя породнило, как две зари: я – вечер, ты – рассвет* (пер. П. Антокольського).

Процесу відтворення художньої дійсності не заважає навіть антонімічний переклад, за умови адекватного відтворення змісту оригінальної конструкції в цілому: *Хто* нам може розповісти щось таке цілком нове, щоб *ніхто* з нас не відмовив: «Ет, вже ми чували сеє!» – *Нет, никто* нам не расскажет, и таких рассказов нету, чтобы *кто-нибудь* не молвил: «Э! Мы слыхивали это!» (пер. М. Светлова); *Та чого там, люди добрі, за новинками впадати? Може, часом не завадить і давніше пригадати. – Люди добрые! К чему нам за новинками тянуться! Иногда полезно очень на бывшее оглянуться* (пер. М. Светлова); *Лукаш. Та ні, ще рано! – Лукаш. Да нет, ещё не поздно!* (пер. М. Ісаковського); *Трістане, ти хіба забув Ізольду Білоруку? – Тристан, уже ль не помнишь ты Изольды Белорукой?* (пер. П. Антокольського). Беручи на себе відповідальність за якісне, адекватне відтворення художнього тексту іншою мовою,

перекладач, як бачимо, зовсім не повинен прагнути створити стовідсоткову копію оригіналу, тим більше, що це неможливо навіть в інформаційному перекладі. Якщо в науковому, технічному, документальному стилі перекладач обмежений у виборі прийомів роботи, то художній текст значно розширює можливості перекладача, роблячи його фактично співавтором твору.

На шляху до ефективної міжмовної комунікації не повинні ставати навіть лакуни – відсутні однослівні відповідники до лексем іншої мови. Перекладачі компенсують їх у різний спосіб, найчастіше – вільним чи сталим словосполученням, синонімом або аналітичною граматичною формою слова. Наприклад: *Лукаш. Та треба по-тутешньому навчитись, бо ж маю тут **літувати***. – *Лукаш. По-вашему я должен научиться, всё **лето** с вами **жить** придётся* (пер. М. Ісаковського); *Русалка. Де ти барився? Ти водяну царівну зміняв на **мельниківну**!* – *Русалка. Где сам-то шлялся? **Дочь мельникову** встретил, – забыл про всё на свете* (пер. М. Ісаковського); *Мавка. Та чим же я принаджу любі очі?! Я ж досі не **заквітчана**!* – *Мавка. Да чем же я завлечь тебя хотела?! Я до сих пор не **убрана цветами**!* (пер. М. Ісаковського); *Лукаш. А ще он як умаїла квітками **попідвіконню** – любо подивитись!* – *Лукаш. А вон какие развела цветы **под окнами**, что просто загляденье!* (пер. М. Ісаковського); *Мавка. Се так, як голуби. Я часом заздрила на їх: так ніжно вони **кохаються***. – *Мавка. Вот так же и у голубей... Я всё завидовала им: так нежно они друг **друга любят*** (пер. М. Комісарової) – *Мавка. Вот так у голубей... Я иногда гляжу на них: так нежно они **воркуют*** (пер. М. Ісаковського); *Маріквіта. Бажаю гарних, гарних снів! Анна. **Добраніч**!* – *Мариквита. Хороших снов сеньоре! Анна. **Доброй ночи**!* (пер. М. Алігер); *Дон Жуан. Мені се **байдуже***. – *Дон Жуан. Мне всё равно* (пер. М. Алігер); *Мавка. Я **жати**му. Ідіть до конопель.* – *Мавка. Я буду **жать**. Идите в конопляник* (пер. М. Ісаковського). Для забезпечення міжкультурної комунікації творчість перекладача має бути спрямована на примирення двох суперечливих тенденцій: збереження мовної норми рецептивної культури в перекладі, з одного боку, та її гармонізацію з нормою оригіналу як феномена вихідної культури, з іншого [8, с. 176].

Висновки та перспективи дослідження. Розвиток різних методик перекладознавчого аналізу позитивно впливає на вивчення окремих проблем художньої транслятології, зокрема питань міжкультурної взаємодії у парадигмі автор – перекладач – читач. Зіставний лінгвостилістичний аналіз лексичних відповідників оригіналу і його перекладу близькоспорідненою мовою теж дає певні результати. Для того щоб переклад став повноцінним засобом пізнання культури іншого народу, важлива кожна деталь, кожне слово, а міжслов'янський переклад особливий тим, що на тлі генетично спільного потрібно виявити відмінне. Особливої уваги потребують етнономінації, представлені безеквівалентними реаліями, словами-символами, фоновою лексикою. Фахівці з міжслов'янського перекладу мусять зважати на часткову

семантичну еквівалентність формально тотожних слів, на міжмовні омоніми й пароніми. Мовностилістичні, жанрові й ритміко-інтонаційні особливості оригіналу можуть спричиняти різні види лексико-семантичних трансформацій: транслітерацію, заміну слова з першотвору на інше (з більш конкретною чи більш узагальненою семантикою) або на сполуку слів (при компенсації лакун), модуляцію змісту (поява синонімів, антонімів, спільнокореневих чи тематично близьких слів у перекладі). Зроблені професійно, усі ці перетворення не тільки не шкодять оригіналу, а й сприяють тому діалогові культур, який має виникнути в іншомовного читача при ознайомленні з високохудожнім перекладом.

Список використаних джерел

1. Українка Леся. Твори: в 2 т. Київ: Наук. думка, 1986. Т. 1: Поетичні твори; Драматичні твори. 608 с.; Т. 2: Драматичні твори. 728 с.
2. Украинка Леся. Избранные произведения. (Перевод с украинского). Москва-Ленинград: Советский писатель, 1979. 880 с.
3. Украинка Леся. Лесная песня. (Перевод с украинского). Москва: Художественная литература, 1988. 400 с.

Список використаної літератури

1. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. 703 с.
2. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства: підручник. Київ: ВЦ «Академія», 2006. 424 с.
3. Манакин В. М. Мова і міжкультурна комунікація: навч. посіб. Київ: ВЦ «Академія», 2012. 288 с.
4. Манакин В. Н. Сопоставительная лексикология. Киев: Знання, 2004. 326 с.
5. Ожегов С. И. Словарь русского языка / под ред. Н. Ю. Шведовой. 18-е изд., стереотип. Москва: Рус. язык, 1986. 797 с.
6. Рильський М. Мистецтво перекладу: статті, виступи, нотатки; упор. Г. Колесник. Київ: Рад. письменник, 1975. 344 с.
7. Франко І. Передмова (до збірки «Поєми») // Франко І. Збір. творів: у 50 т. Київ: Наук. думка, Т. 5. 1976. С. 7–9.
8. Чередниченко О. І. Про мову і переклад. Київ: Либідь, 2007. 248 с.
9. Шмігер Т. Історія українського перекладознавства XX сторіччя. Київ: Смолоскип, 2009. 342 с.

References

1. Zhaivoronok, V. V. (2006). Znaky ukraïnskoï etnokultury [Signs of the Ukrainian Ethnoculture]. Kyiv: Dovira. [in Ukrainian].
2. Kocherhan, M. P. (2006). Osnovy zistavnoho movoznavstva [The Basics of the Comparative Linguistics]. Kyiv: VC «Academia». [in Ukrainian].
3. Manakin, V. M. (2012). Mova i mizhkulturna komunikacia [Language and Intercultural Communication]. Kyiv: VC «Academia». [in Ukrainian].
4. Manakin, V. N. (2004). Sopostavitelnaja leksikologija [Comparative Lexicology]. Kiev: Znannia. [in Russian].
5. Ozhegov, S. I. (1986). Slovar russkogo jazyka [Dictionary of the Russian Language] (18 ed). Moskva: Russkij Jazyk. [in Russian].

6. Rylskyj, M. (1975). *Mystetstvo perekladu: staty, vystupy, notatky* [The Art of Translation: articles, speeches, notes]. Kyiv: Radianskyi Pysmennyk. [in Ukrainian].
7. Franko, I. (1976). *Peredmovna (do zbirkы «Poemy»)* [Preface to the collection «Poems»]. In Franko, I. *Zibrannia tvoriv* [Collection of works]. (Vols. 1–50). (Vol. 5, pp. 7–9). Kyiv: Naukova Dumka. [in Ukrainian].
8. Cherednychenko, O. I. (2007). *Pro movu i pereklad* [On Language and Translation] Kyiv: Lybid'. [in Ukrainian].
9. Shmiher, T. (2009). *Istoriya ukrajinskoho perekladoznavstva XX storicha* [The History of the Ukrainian Translation Studies of the 20th century]. Kyiv: Smoloskyp. [in Ukrainian].

Приймачок Оксана. Лексико-семантические трансформации в славянских переводах текстов Леси Украинки как проблема межкультурной коммуникации. Статья посвящена определению роли и места лексико-семантических трансформаций оригинального художественного текста (произведения Леси Украинки) при его переводе на близкородственный язык (русский) для достижения эффективной межъязыковой и межкультурной коммуникации. В работе подробно проанализированы приёмы воспроизведения лексем с этнонациональным содержанием, слов-символов, украинских реалий, фоновой лексики, межъязыковых частичных эквивалентов, омонимов и паронимов, лакун, экспрессивно-стилистических единиц. Самыми распространёнными способами перевода являются актуализация русской лексики ограниченной сферы употребления, транслитерация (с элементами транскрипции), семантические замены (конкретизация, генерализация, модуляция), антонимическое перефразирование.

Ключевые слова: переводоведение, славянские языки (украинский и русский), межкультурная коммуникация, этнономиния, безэквивалентная лексика, лексико-семантическая трансформация.

Pryimachok Oksana. Lexico-Semantic Transformations in the Slavic Translations of Lesia Ukrainka's Texts as an Issue of Intercultural Communication. Translation is a complex and multifaceted activity, in which decoding of the source text entails the interaction of different cultural codes. Artistic translation is one of the possible forms of intercultural communication at the verbal level. It is impossible to evaluate the role of the translated source text in the inter-language communication without an in-depth comparative stylistic analysis of its original version and foreign language translation (or translations). In this article the selected works by Lesia Ukrainka and their translations into Russian are used for such comparative analysis. Initially, any transcoding act is carried out at the level of the minimum translation-theme-word, which leads to a number of necessary interlanguage translation transformations. The more similar (genetically and structurally closer) the languages of the original and the translation are, the fewer, at first sight, there should be problems in reproducing verbal imagery of the source work. However, the lexical semantics of closely related languages has its own complexities. It is rather difficult to detect externally hidden semantic differences between lexical units. Trying to preserve the national cultural and stylistic features of the original, the translator has to consider all of these risks. It concerns, first of all, the words with ethnic-national content that do not have equivalents in the target language, word-symbols, background vocabulary, components with distinct expressive-stylistic coloring. Specialists in the Inter-Slavic translation must take into account the partial semantic equivalence of formally identical words and interlingual homonyms and paronyms. The linguistic, genre and rhythmic-intonational features of the original text result in different types of lexical-semantic transformations: transliteration (with elements of transcription), the replacement of words (with more specific or more generalized semantics) or compounding

words (with compensated gaps), modulation of content (appearance of synonyms, periphrasis, common-root or thematically related words in translation). Often translators use an approximate translation that involves changes not only in the reference lexemes but also in the sequence of their appearance (or their interlingual synonyms, hyponyms, hyperonyms) in the context of the syntactic organization of expressions (the change of the communicative or modal type of sentences). This type of artistic literature translation takes into account grammatical accessory of common-root words, etc.

Key words: translation studies, Slavic languages (Ukrainian, Russian), intercultural communication, ethno-nomination, non-equivalence vocabulary, lexical-semantic transformation.

Стаття надійшла до редколегії 08.02.2018